

Повалій Л. В.
Інститут проблем виховання НАПН України

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СІЛЬСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИЦЬ

У статті розглядаються теоретичні і прикладні питання педагогічної взаємодії школи і сім'ї стосовно професійного самовизначення сільських старшокласниць; висвітлюються особливості виховних функцій сільської родини у цьому контексті.

***Ключові слова:** сільська сім'я, професійне самовизначення, взаємодія школи і сім'ї, сільські старшокласниці.*

У сучасних умовах розвитку українського суспільства найважливішою функцією системи освіти є створення умов для самореалізації і саморозвитку особистості. Ця функція здійснюється у школі через різноманітні шляхи: профільне навчання, самопідготовку, різноманітні позашкільні заходи з професійного самовизначення для школярів тощо.

Перебудова економіки на основі ринкових відносин, рост конкуренції в трудовій діяльності, скорочення потреби суспільства в низькокваліфікованій праці, структурні зміни в сфері зайнятості – всі ці фактори зумовлюють необхідність нових підходів до проблеми самореалізації особистості в професійній сфері. У сфері освіти та виховання ці процеси стосуються не лише суб'єктів педагогічної взаємодії (вчителів і учнів), але й інших соціальних інститутів, які мають відношення до проблем підростаючого покоління.

Найважливішим соціальним інститутом, який здійснює суттєвий вплив на особистість дитини і приймає активну участь в співпереживанні проблем школи на шляху підготовки учнів до самостійного зрілого життя, є сім'я. Саме в ній дитина, підліток отримує певні настанови з боку батьків стосовно вибору своєї майбутньої професії, вчиться взаємодії з соціумом. З іншого боку, істотний вплив на професійні плани школярів виявляють взаємини в сім'ї. Наявність у сім'ї атмосфери співробітництва й взаємної підтримки, чіткого розподілу функцій, перевага методів заохочення й переконання орієнтують дитину на закріплення цієї системи відносин і підтримку її в майбутньому житті, у тому числі й при виборі професії.

Однак батьки здебільшого не мають чітких зважених позицій стосовно спрямування своїх дітей на правильний вибір майбутньої професії, а педагоги школи не мають чітких рекомендацій по використанню спільних програм роботи сім'ї і школи з проблеми професійного самовизначення старшокласників, зорієнтованих на особливості виховання дітей означеного віку в різних типах сімей. Особливо складною є ситуація за умови виховання дітей в сільських родинах, оскільки сучасна сільська родина внаслідок

несприятливих для неї соціально-економічних реалій опинилася в нетиповому становищі стосовно виховання дітей і не може самостійно спрямувати дитину на правильний професійний вибір.

Необхідність пошуку оптимальних шляхів педагогічної взаємодії сім'ї і школи в процесі підготовки школярів до вибору професії відзначена в працях російських вчених Н. Калушиної, Р. Капралової, Г. Куцебо, С. Сальцевої та ін. Питання професійного консультування, що здійснюється в рамках роботи шкільного психолога і є однією із важливих ланок на шляху взаємодії членів сім'ї і школи в професійному самовизначенні учнів розкривають Є. Клімов, К. Платонов, Н. Чистякова та ін.

В Україні провідні позиції з розробки цієї проблеми займають Н. Побірченко і В. Синявський, які розглядають проблеми психології профорієнтації та професійного розвитку особистості; Ж. Вірна і М. Коць, предметом досліджень яких є методичні аспекти профорієнтаційної роботи шкільного психолога; В. Васильєв, який досліджує проблеми професійного самовизначення дорослого населення; В. Сидоренко, дослідження якого спрямовані на підготовку студентів вузів до проведення профорієнтаційної роботи в школі.

Враховуючи актуальність визначеної проблеми, означена стаття присвячена висвітленню взаємодії школи і сім'ї у контексті професійного самовизначення сільських старшокласниць.

Сучасне розуміння професіонального самовизначення включає в себе проблеми взаємозв'язку цього процесу із загальним життєвим самовизначенням особистості, впливи на особистість з боку оточуючого соціального середовища, підтримку учня у виборі освітнього маршруту в рамках профільного навчання, профорієнтаційну роботу і т. ін.

У своєму дослідженні ми розглядаємо сутність поняття "професійне самовизначення" як процес прийняття особистістю власного рішення щодо вибору майбутньої трудової діяльності, який включає знання своїх індивідуально-психологічних можливостей стосовно своєї майбутньої професійної діяльності, позитивне ставлення до самовдосконалення, саморегуляцію поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети.

З філософського погляду взаємодія тлумачиться як категорія, що відображає процеси дії різних об'єктів один на одного, їхню взаємозумовленість, зміну стану, взаємоперехід. При цьому кожна з сторін виступає як причина іншої і як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони. Це означає, що вона певною мірою передбачає рівносильний взаємний вплив об'єктів один на одного й обумовлює рівномірний їх розвиток. З іншого боку, взаємодія зумовлює узгоджену діяльність взаємодіючих сторін стосовно досягнення спільної мети і результатів, вирішення учасниками значущої для них проблеми або

завдання [4].

Л. Маленковою на основі аналізу педагогічної практики взаємодії навчального закладу і сім'ї виявлено три основних типи взаємин "педагог-батьки", а саме:

1. Батьки повністю, цілком приймають і розуміють освітню установу. Вони, як правило, повністю погоджуються зі всіма вимогами школи, сприяють їх виконанню дітьми, сповідують доброзичливе відношення до освітньої установи, вчителя, яке передається дітям, із задоволенням допомагають в організації освітнього процесу. Цю категорію батьків вирізняє відкрите оптимістичне відношення до вчителів, навчального процесу. Такої ж позиції дотримуються і діти, які переймають від батьків гуманне відношення, відкритість до людей.

2. Батьки дитини займають нейтральну, а часом і байдужу позицію стосовно школи. Це пояснюється позицією батьків: "Я займаюсь своєю справою, а школа – своєю"; "Педагоги краще знають, як потрібно виховувати" та ін. До цієї ж групи сімей належать і батьки, які з різних причин не займаються вихованням дітей. Окреслена категорія сімей сприймає все, що надходить від освітньої установи, не вмішується в хід навчального процесу, не заважає, проте й не здійснює суттєвої допомоги. При цьому процес сімейного виховання батьки або пускають на самовплив, або ж будують за власним задумом, керуючись своєю життєвою і педагогічною позицією, своїми методами і прийомами, які часто переймаються від власних батьків. Однак така рівновага довго не може протриматись, оскільки за відсутності взаєморозуміння і взаємодії школи і сім'ї дитина найчастіше попадає в своєрідні "педагогічні ножиці". Зміст і методика виховання сім'ї і школи входять в протиріччя, яке збільшується із дорослішанням дитини, її переходом з однієї вікової групи до іншої, розвитку її критеріїв оцінки життєвої позиції.

3. Непрязні, конфліктні, суперечливі взаємини батьків і вчителів школи. При цьому перші дотримуються наступної позиції: "Педагоги на розуміють мою дитину"; "Вчителі упереджено ставляться до мого сина (доньки) та ін. У схожих ситуаціях можлива різна міра нерозуміння, суперечливості взаємин, протистояння і навіть протидії двох сторін: приховані і явні конфлікти, скарги у вищі інстанції, об'єктом уваги яких є дитина. У схожій ситуації порушується нормальний перебіг навчального процесу в школі [3, с. 37-39].

Вирішуючи проблему взаємодії сім'ї і школи в професійному самовизначенні старшокласниць, ми керуємось такими позиціями: взаємодія людей – це процес, в основі якої лежать об'єктивні соціально-психологічні механізми. Найбільш важливі з них – обмін взаємодіючих сторін інформацією, діяльністю, при цьому враховується нерівномірність обсягу цієї взаємодії (школа більш активна в підвищенні педагогічної культури батьків,

ніж сім'я), а також взаємозумовленість змін, які відбуваються в кожній із сторін. Зміст і форми взаємодії залежать від конкретних соціально-демографічних умов, а також від завдань і мети, які постають перед школою і сім'єю на цьому етапі.

Вибрати зміст і форми для ефективного протікання взаємодії це, в першу чергу, справа школи. При цьому педагоги повинні враховувати, що мета і завдання з професійного самовизначення в окремих сім'ях не завжди можуть відповідати суспільним потребам чи особливостям конкретної дитини, а керуватись меркантильними амбіціями батьків. Для прикладу, батьки можуть змусити старшокласницю-гуманітарія, яка бажає в майбутньому працювати бібліотекарем, здобути престижну економічну спеціальність, що спричинить у неї ненависть до своєї професії. Тому батьків необхідно переконувати в тому, що, допомагаючи дитині самовизначитись, варто передусім враховувати її індивідуальні особливості, здібності і прагнення, а вже потім – свої переконання в доцільності тієї чи іншої професії для власної дитини.

Варто відстежувати, що процес взаємодії школи і сім'ї, по-перше, явище динамічне, залежить від різноманіття видів діяльності і активності батьків; по-друге, в ньому простежується спільність і різноманіття сімей (спільним, в основному, є задачі і мета виховання, різниця проявляється в рівні освіти, культури, місці проживання, складі сім'ї тощо). Окрім цього, трапляються різні типи взаємодії (взаєморозуміння, взаємна підтримка, довірливість, взаємна зацікавленість, творчий підхід чи конфліктність, інертність, подавлення тощо).

Працюючи в основному із сільськими сім'ями, переконуємось, що процес взаємодії школи із ними багато в чому залежить і від специфічних характеристик сільських сімей, що тісно пов'язані з педагогічним і виховним потенціалом сім'ї. Російські дослідниці Є. Букреєва та Г. Клімантова [1; 2] визначають наступні характеристики сучасних сільських родин:

1. Наявність розгалуженої мережі родинної і сусідської взаємодопомоги, дружньої підтримки. Форми цієї підтримки і взаємодопомоги можуть переходити в подальшому в специфічну систему взаємин між сільськими сім'ями із соціальної допомоги одна одній. Якщо при цьому члени означеної системи прагнуть використовувати ресурси освітніх інститутів, це суттєво полегшує побудову педагогічної взаємодії школи з сім'єю.

2. Існування сільського менталітету спільноти дозволяє школі активніше взаємодіяти з сім'єю, оскільки більш активні у цьому плані сім'ї здатні виявляти підтримку і взаємодопомогу сім'ям, що ухиляються від взаємодії. Таким чином забезпечується стабільність всієї системи в цілому і кожного суб'єкта окремо.

3. Тенденція звуження обшару знайомих поряд з укріпленням родинних

зв'язків у родинях з матеріальними проблемами, що дозволяє констатувати збережену традицію безкорисливої допомоги рідним і близьким, особливо в сфері освіти дітей. Це, в свою чергу, суттєво збільшує кількісні і якісні характеристики взаємодії.

4. Спостерігається зниження рівня правової свідомості, що залишає єдиним надійним регулятором ціннісні орієнтири особистості і сімейні цінності. Багато в чому ці збережені традиційні моральні устої родини визначають особливості взаємодії школи з сім'ями в умовах сільського соціуму, в тому числі стосовно професійної орієнтації.

5. Наявність дефіциту відповідальності за власне благополуччя. Це зумовлює виникнення різноманітних труднощів стосовно організації і здійснення взаємодії, що розглядається, оскільки вказує на незначну міру прояву таких особистісних якостей учасників взаємодії, як самостійність, ініціатива, активність.

6. Пасивність у досягненні поставлених цілей, що породжує безперспективність, сприйняття дискомфорту (матеріального і психолого-педагогічного) як норми життя, безініціативність. Стосовно цього педагогічна взаємодія школи і сім'ї має бути спрямована на формування позитивних установок сімей щодо свого майбутнього і майбутнього власних дітей (не боятися змін, докладати для цього максимум зусиль тощо).

7. Споживацькі тенденції у взаєминах дітей з батьками, які засвідчують кризу сімейних цінностей, недосконалість, дисфункцію норм, стандартів взаємин між батьками і дітьми. Ці тенденції властиві і міській родині, проте в сільському соціумі набувають все більш стійкого характеру, що дає можливість вважати подібні взаємини відтворюваними і в нових поколіннях. Фактично йде мова про руйнування традиційного укладу сільської родини та сімейних зв'язків.

9. Сучасна сільська сім'я, фактично, заповнює вакуум соціальної допомоги молоді. Завдяки її зусиллям молоде покоління проходить складний період пристосування до невпевненості в завтрашньому дні, мінімізується негативний вплив періодів безробіття і безгрошів'я. Спільними зусиллями з освітнім закладом (школою) здійснення допомоги суспільними інститутами може прийняти більш адресний і кваліфікований характер, включати в себе не лише матеріальну форму, але й компенсаційні, корекційні, терапевтичні психолого-педагогічні дії.

Ми вважаємо, що ці специфічні характеристики сільських родин можуть бути враховані при організації і здійсненні педагогічної взаємодії освітнього закладу з сім'єю, в тому числі стосовно проблеми професійного самовизначення сільських старшокласниць.

У процесі взаємодії окреслюється новий обсяг проблем: робота вчителя з сім'єю повинна бути спрямованою на здійснення психологічної

допомоги батькам у вихованні через “діалогічне спілкування”; особливо виокремлюється необхідність турбуватися про особистісне зростання як учнів, так і їхніх батьків. Все це сприяє встановленню конструктивних взаємин з учнями та їхніми батьками, пошуку ефективних форм допомоги, яка забезпечувала б їхні потреби.

Отже, все викладене вище дозволяє стверджувати, що сучасний етап розвитку професійної орієнтації передбачає розробку нових підходів до вирішення питань вибору професії молодим поколінням. Цей процес має відбуватися на основі всебічної професійної просвіти, психолого-педагогічного вивчення особистості та її професійних спрямувань, врахування сучасних соціально-педагогічних умов і ринку праці за умов тісної співпраці школи і сім'ї.

Використана література:

1. Букреева Е. Н. Педагогическое взаимодействие школы и сельских семей в контексте перспектив их развития / Елена Николаевна Букреева // Вестник Ставропольского государственного университета (Педагогические науки). – 2010. – № 6. – С. 9-14.
2. Климантова Г. П., Виноградская Т. М. Жизненные ресурсы сельской семьи в современной России / Г. П. Климантова, Т. М. Виноградская. – М. : Изд-во РГСУ, 2007. – 116 с.
3. Маленкова Л. И. Педагоги, родители и дети: [методическое пособие для воспитателей, классных руководителей]. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 304 с.
4. Новые ценности образования / под ред. Н. Б. Крылова. – М. : Инноватор, 1996. – Вып. 6. – С. 17.
5. Чистякова С. Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профессии / Светлана Николаевна Чистякова // Педагогика. – 2005. – № 1. – С. 19-26.

ПОВАЛИЙ Л. В. Педагогическое взаимодействие школы и семьи в контексте профессионального самоопределения сельских старшеклассниц.

В статье рассматриваются теоретические и практические вопросы педагогического взаимодействия школы и семьи относительно профессионального самоопределения сельских старшеклассниц; освещаются особенности воспитательных функций сельской семьи в данном контексте.

Ключевые слова: сельская семья, профессиональное самоопределение, взаимодействие школы и семьи, сельские старшеклассницы.

POVALIYI L. V. Pedagogical interaction of school and family in the context of professional self-determination of rural senior students.

The article deals with theoretical and applied problems of pedagogical interaction of school and family in the context of professional self-determination of rural senior students; the specific features of educational functions of rural families are in this context.

Keywords: rural family, professional self-determination, interaction of school and family, rural senior students.